

РОЗДІЛ 4

ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ Й ТУРИЗМУ

УДК 911.3

БЕЛІГЕРАТИВНІ ЛАНДШАФТИ ПОДІЛЛЯ ЯК ОБ'ЄКТИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ

Л. В. Атаман

ataman2412@gmail.com

кафедра географії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця

Белігеративні ландшафти стали є частиною етнокультурних ландшафтів і завжди відрізнялися національною самобутністю. У багатій історико-культурній спадщині України вагоме значення мають белігеративні оборонні ландшафтні комплекси – фортеці, замки, оборонні монастирі, храми, міські укріплення. Ландшафтів Поділля фортечно-замкового типу ще у XIV ст. у рівні розвитку фортифікацій були на рівні з європейськими.

До цього часу збереглися різновікові чисельні й своєрідні ландшафтні комплекси військового походження: укріплені городища, оборонні вали і рови, кургани, окопи, вирви від вибухів, ДЗОТи, бліндажі; на десятки кілометрів тягнуться укріплені лінії. Їх можна зустріти на всіх континентах у межах будь-якої природної зони, навколо міст і сіл, на полях і в лісах [3].

Особливості географічного положення Подільського регіону зумовили велику насиченість регіону белігеративними ландшафтами різних часових зрізів. Їх формування пов'язане з різними хронологічними періодами, що формує унікальну модель ландшафтного комплексу. Своєрідна багат шарова структура такого ландшафту увібрала з кожного часового зрізу набір артефактів і ландшафтних комплексів, сформованих під впливом етносів, які проживали на цій території. В результаті такої взаємодії створився унікальний мультикультурний і поліхронологічний ландшафт регіонального рівня. Лише на території Західного Поділля знаходиться близько 500 середньовічних фортифікаційних споруд – замків, фортець, оборонних церков тощо. Велика кількість польських фортець і замків розміщені у містечках – Ізяслав, Полонне, Староконстантинів, Шаргород, Сатанів, Меджибіж, Жванець, Бар, Буша Хмельницької та Вінницької областей. Визначна роль належить місту Кам'янець-Подільський. Через територію Поділля проходили величезні польські фортечно-замкові фортифікаційні (оборонні) лінії (XVI – XVII ст.).

Найбільш ефективним напрямом раціонального використання белігеративних ландшафтних комплексів є рекреація, зокрема з метою пізнавального туризму. Частково цей напрям уже розвивається, але сучасний стан більшості белігеративних ландшафтних комплексів, їх облаштування, потребують набагато більших зусиль для створення туристично привабливих

об'єктів. Інший напрям – їх заповідання, що теж потребує сумісних зусиль ландшафтознавців, архітекторів, інженерів, військових тощо.

Тривалий час, й, особливо, упродовж другої половини ХХ ст. в Україні надавали перевагу воєнно-історичному туризму, що передбачав відвідування історичних місць та музеїв з метою ознайомлення з місцями боїв, зразками бойової техніки часів війни, меморіалами та пам'ятними знаками. Такий туризм мав пізнавальне значення та сприяв вивченню воєнної історії.

Найпопулярнішими серед анімаційних заходів, де представлена військово-історична тематика, є фестивалі військово-історичної реконструкції, військово-історичні та середньовічної культури. На фестивалях військово-історичної реконструкції відбувається відтворення відомих історичних битв, що мали місце у минулому, а також боїв, характерних тому чи іншому історичному періоду. В період завершення активних військових та воєнних дій оборонна функція середньовічних замків та фортець була майже втрачена. Тому відвідувачам фестивалів військово-історичної реконструкції пропонують, в першу чергу, відтворення військових подій, які мали місце у добу Середньовіччя [1].

Наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. в Україні активно почав розвиватися форт-туризм. Зараз це один з найбільш популярних і доступних напрямів воєнного туризму, пов'язаний з відвідуванням різноманітних фортифікаційних споруд. У цьому аспекті зразком на Поділлі є Тернопільська область, де започатковано й активно розвивається рекреаційно-туристична дестинація «Замки Тернопільщини». Її розвиток зумовлений тим, що на території області, до якої належать історичні землі Південно-Західної Волині й Східної Галичини в різні періоди було збудовано й активно функціонували понад 150 середньовічних замків і фортець та багато інших белігеративних споруд. Це майже третина фортифікаційних споруд України. Рекреаційно-туристична дестинація «Замки Тернопільщини» сприяє розвитку форт-туризму та привертає увагу численних інвесторів. Значна кількість белігеративних ландшафтних комплексів збереглась і після закінчення Великої Вітчизняної війни на території Вінницької області, зокрема, залишки партизанських таборів поблизу Калинівки, с. Гушинці, с. Черепашинці Калинівського району, елементи укріпрайонів. У смт. Стрижавка, розташована відома ставка Гітлера «Вервольф».

Фортифікаційні споруди, які добре збереглися до наших днів, зараз реставруються і відносяться до історико-культурних об'єктів або використовуються як музеї. На жаль, багато белігеративних ландшафтних комплексів занедбані: оборонні вали часто розриті, розкопані під дороги, руйнуються річками, ускладнені зсувами. Особливо це стосується окопів та траншей на пасовищах, пустирях і в лісах. Дещо краще збереглися споруди ДОТів та ДЗОТів – основних елементів укріпрайонів. Їх частіше можна зустріти на схилах долин річок, поблизу доріг і навіть серед розораних полів.

В занедбаному стані знаходиться частина стародавніх фундаментальних белігеративних ландшафтних комплексів – замків, фортець, городищ тощо. Як приклад, оригінальний Червоноградський замок у Тернопільській області, в

якому обвалилася частина однієї з двох веж через господарську недбалість і юридичні колізії із власністю на землю. Майже повністю знищені всі ракетні комплекси, що були розташовані в західних і центральних областях України, зокрема на території Вінницької області. У сучасних умовах ці об'єкти могли б використовуватися у різних господарських цілях, зокрема, і як туристичні. На відміну від інших антропогенних ландшафтів, белігеративні повністю відносяться до заповідних, проте з кожним роком їх стає менше.

Усі напрями і заходи з їх охорони мають бути обґрунтовані з ландшафтознавчого погляду. Заповідати потрібно не лише курган чи городище, окремий замок (його руїни) але й територію, що примикає до них. Це дасть можливість віднести до заповідних не лише окремі белігеративні об'єкти та урочища, але й ландшафтні ділянки, місцевості, а в подальшому можливо й виділити белігеративні райони. Тобто, необхідно формувати, виокремлювати та оберігати белігеративні геосайти. До таких можна віднести збережені ділянки Троянових валів, Немирівське городище, низку замків і фортець, окремі ділянки ліній оборони, ДОТи тощо [2].

Уже сьогодні белігеративні ландшафти є одними із важливих елементів туристичних маршрутів. На нашу думку, в перспективі кількість охоронних белігеративних ландшафтних комплексів має бути збільшена і вони вдало доповнять перелік об'єктів національної спадщини й покращать туристичну привабливість Поділля.

Розвиток туризму на Поділлі з використанням белігеративних ландшафтів необхідно спрямовувати у таких напрямках:

- рекламування середньовічних замків та фортець, які є атрактивними для туризму та рекреації та просування їх на туристичний ринок;
- розробка військово-історичних турів та екскурсій середньовічними замками та фортецями, місцями визначних боїв та подвигів наших предків;
- облаштування для туристичного огляду белігеративних пам'яток, які в руїнах;
- розширення географії проведення анімаційних заходів (фестивалів) на територіях середньовічних замків та фортець;
- створення музеїв або тематичних експозицій на військово-історичну тематику тощо.

Список використаних джерел: 1. Аніпко Н.П. Військово-історичний туризм в середньовічних замках та фортецях України/ Н.П Аніпко // Науковий вісник Чернівецького університету. Вип.744- 745: Географія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. С. 83-85.; 2. Актуальні проблеми краєзнавчої науки. Міжнародна науково-практична інтернет-конференція. «Значення белігеративних ландшафтів у формуванні історико-культурної спадщини України». Режим доступу: <https://internationalconference2014.wordpress.com.>; 3. Денисик Г.І. Белігеративні ландшафти: сутність і класифікація / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Випуск 2 (35). Київ, 2016.